

Östersjösirener

”En scen minns jag särskilt. På Europakartan ovanför matbordet pekar vi ut länderna varifrån vi kommer. Obetydliga prickar i ett panorama av namn, ett nystan av konsonanter och vokaler medan våra födelseorter flimrar som självlysande insekter. Det handlar om platser som man kanske aldrig kommer att besöka i sitt liv. Eller som någon gång, av en än så länge okänd orsak kommer att få betydelse. Det är obegripligt hur lätt alla avstånd suddas ut mellan oss, på en geografisk karta i Centrets kök, på en ö i Östersjön.”

MAO bad grekiskan Maria Frangouli och italienaren Nicola Crocetti om varsin rapport från en februarivistelse på Författar- och översättarcentrum i Visby. Där dök de tillsammans ner i Nikos Kazantzakis eklektiska diktverk *Odysséen*.

I fåglars sällskap

Tre veckor på Östersjöns Författar- och Översättarcentrum i Visby resulterade i en god skörd för två medelhavsöversättare, grekinnan Maria Frangouli och jag själv från Milano. Maria åkte tillbaka till Athen med diktöversättningar av Valerio Magrelli till en poesitidskrift. Personligen satte jag igång med ett projekt som får mitt blod att frysa till is i ådrorna: att översätta Nikos Kazantzakis första sång i *Odysseen*, hans överväldigande vidarediktande på den homeriska *Odysseen*, till italienska. Ett lyckligt sammanträffande i samband med detta var att jag under min vistelse i Visby fick kännedom om att Gottfried Grunewald, den svenske översättaren av Kazantzakis *Odysseen*, nyligen med stor heroism, vid 100 års ålder gett sig på arbetet att revidera sin egen översättning. Detta var något som ingöt nytt mod i mig eftersom Kazantzakis verk onekligen kräver inte bara tid utan även en Jobs tålmod.

Kazantzakis berättelse tar vid där Homeros avslutar sin, alltså efter det att Odysseus har återvänt till Ithaka. Han blir rastlös och börjar på nytt sina äventyrliga resor och på slutet dör han i Antarktis. Som konstruktion (33 333 jambiska femtonstaviga versrader) är det ett häpnadsväckande verk, ett epos som vilken som helst skönlitterär författare skulle avundas honom. Men det allra svåraste är att Kazantzakis har skrivit detta sitt verk på en blandning av modern och medeltida grekiska, med inslag av olika dialekter, obegripliga ord som inte finns belagda på annat håll, sällsynta uttryck, till och med nyord som han själv har hittat på. Författaren är djupt präglad av denna envishet att skapa ord, som det inte är möjligt ens för en grek att förstå. För en utländsk läsare kan detta språk te sig charmigt, till och med exotiskt. Medan en grek snarare ser det som klumpigt och förvridet. Detta var också min och Marias största dispyt under vårt samarbete, där hon hjälpte mig att tränga djupare in i Kazantzakis språk. När vi inte förstod ett ord och lexikonet inte var till någon hjälp var vi tvungna att gissa, att konstruera betydelsen utifrån sammanhanget. Och då dröjde det inte länge förrän Maria kom med någon syrlig kommentar om hans idiom. De olösta frågeställningar som *Odysseen* gav upphov till blev alltmer omfattande. Vi släpade dem med oss överallt mellan arbetspassen.

Våra försök att under mat- eller kaffepauserna låta våra utländska vänner, som vi lärt känna på Centret, ta del i våra funderingar och de lösningar som vi (var och en för sig) föreslog, fick något alltmer parodiskt över sig. Maria framhöll envist att vilken översättning som helst var bättre än originalet, till och med för en grek, och som exempel nämnde hon Kimon Friars engelska översättning. Och jag envisades i min tur med att framhålla utmaningen i att översätta ett verk där en enda versrad kan innehålla exempelvis fem okända ord.

Det är klart att ett sådant svårt arbete omöjligt skulle kunna gå fort nog om inte omgivningen hjälpte till. I det stillsamma rummet på Östersjöns

”Maria framhöll envist att vilken översättning som helst var bättre än originalet, till och med för en grek, och som exempel nämnde hon Kimon Friars engelska översättning. Och jag envisades i min tur med att framhålla utmaningen i att översätta ett verk där en enda versrad kan innehålla exempelvis fem okända ord.”

Nicola Crocetti

författar- och översättarcentrum, med utsikt över de medeltida murarna och i fåglars sällskap, förvandlades detta projekt till ren glädje, vilket ökade min produktivitet men också översättningens kvalitet. Till skillnad från andra institut och kulturcentra i Europa utmärker sig BCWT för en frihet i sättet att bemöta författare och översättare från olika hörn av världen. Det finns inga språkliga eller kulturella restriktioner för dem som tas emot för att arbeta och bo på centret. Det finns heller inga restriktioner när det gäller arbetsprojekt under vistelsen. Andra nationella institut har bildats och bedriver sin verksamhet i samklang med staten som sätter sin prägel på dem och finansierar dem. BCWT utmärks för sin ”demokratiska” öppenhet mot alla kulturer, där de baltiska naturligtvis intar en särställning. Här har författare och översättare från olika kulturer möjlighet inte bara att arbeta ostört med sina projekt utan även utbyta erfarenheter och till och med inleda ett samarbete. Just detta hände med den litauiska poeten Marius Burokas som jag funderar på att presentera i min tidskrift *Poesia*. Vi som kom från Medelhavet lyckades således under vår februarivistelse lära känna människor inte bara från Sverige utan även från Litauen och Vitryssland, Estland och Finland. Dessutom är köket en mycket speciell plats där var och en som förbereder sin mat har möjlighet att utbyta recept och gastronomiska råd och bjuda på en tallrik, ett glas vin eller kanske rent av slå på stort och låta hela sällskapet samlas kring grytorna på bordet.

Framför allt under vintermånaderna – på sommaren förvandlas staden till en turistort påminnande om dem vid Medelhavet – är Visby den ideala platsen att arbeta på för den som söker fullkomlig ro och koncentration, utan att behöva bry sig om ett kontors dagliga uppgifter, telefonen som ringer oavbrutet, allt som måste bli klart och tiden som aldrig räcker till. Tiden återfår här sina mänskliga proportioner, och delas rättvist mellan arbete och vila, med avbrott endast för måltider, umgänge, en titt på den rika boksamlingen i centrets bibliotek eller promenader på stan, längs stranden eller i botaniska trädgården. Likt östersjösirener drar Visby och Gotland en till sig och får en att glömma hemlandet, liksom Odysseus kamrater en gång.

NICOLA CROCETTI

”Jag söker efter det vetenskapliga namnet, Galanthus nivalis och upptäcker att Carl von Linné skapade namnet galanthus från grekiskan. ’Mjolk’ och ’blomma’. Jag undrar om det inte är samma blomma som den homeriska ’moli’, örten som Hermes gav till Odysseus som motgift till Kirkes häxbrygd. En av många örter som forskarna söker få att passa in på Homeros beskrivning (vit blomma, svart rot, utrotas lätt), beskrivningen stämmer in även på galanthus. Eller så är det jag som vill att det ska vara så i mina envisa kopplingar.”

Maria Frangouli

Olevererat brev från Gotland

Hur ska jag börja räkna bilder och ljud, den outtröttliga vinden, fukten, det tunna regnet som håller på att förvandlas till snö men inte gör det, hamnen i Fårösund en kall dag, fåglarna som lindrar med sin ljuva sång, kyrkklockorna i S:ta Maria-kyrkan som inte ljuder som de andra, de stör inte, skrämmer inte utan välkomnar med sin silverklang. De blygsamma snödropparna, utspridda som spruckna pärlor i botaniska trädgården.

Jag söker efter det vetenskapliga namnet, *Galanthus nivalis* och upptäcker att Carl von Linné skapade namnet *galanthus* från grekiskan. "Mjolk" och "blomma". Jag undrar om det inte är samma blomma som den homeriska "moli", örten som Hermes gav till Odysseus som motgift till Kirkes häxbrygd. En av många örter som forskarna söker få att passa in på Homeros beskrivning (vit blomma, svart rot, utrotas lätt), beskrivningen stämmer in även på *galanthus*. Eller så är det jag som vill att det ska vara så i mina envisa kopplingar. Till myten jag vill skapa kring Visby och Östersjöcentret, poesin, ödet, de ständiga sammanträffanden som bestämmer över livet och leder oss till nyupptäckta platser där vi, utan att förstå varför, känner oss hemmastadda. Odysseus och Odysseens ord fortsätter jaga mig även under de korta promenaderna, på kullerstengatorna. *Galanthus* markerar vårens ankomst och symboliserar mitt motgift mot öns magiska inverkan.

Den ideala platsen uppe på höjden, där Centret för författare och översättare tronar, erbjuder värdefull enslighet, inspiration och bot mot stress. Medan Visbys idyll säger åt en att njuta genast, särskilt om man är där för första gången. Det ljusa rummet som möter mig vetter mot tornet i ringmuren, tar emot mig med en blandning av vindens susande melodi och drömlika klang från kyrkklockor, som sprungna ur en speldosa. Det är lätt att falla in i kören och säga som många andra som vistats här att det är den bästa platsen för att arbeta. Efter att ha varit sjukskriven i två månader och efter en period av intensivt arbete i Athen, där jag var tvungen att på bara en månad översätta en tvåhundra sidig bok om Rebetikasången, lyckas jag på BCWT åter hitta lusten, styrkan och den inre friden för att avsluta två nya projekt. En presenta-

tion av poeten Valerio Magrelli för den grekiska litteraturtidskriften *Farmakon* och en hyllning av den italienska poesins svarta får Dino Campana, för att locka förlag att översätta hans *Canti Orfici*: en sönderhackad mörk och visionär skrift, det enda verk Campana någonsin skrev under sitt plågade liv, kantat av vistelser i fångelser och på psykiatriska kliniker.

Samtidigt försöker jag hjälpa Nicola genom hans kazantzakiska *Odyssé*. Överallt uppslagna lexika, till och med på stolen eller i mitt knä, för att inget lexikon räcker till för att lösa alla frågor som texten väcker. Jag har svårt att följa med i handlingen eftersom jag ständigt måste slå upp nya ord. Om och om igen säger jag till honom att det inte bara kan handla om språkskapandets storhet (det är ingen tillfällighet att Kazantzakis gav ut verket först efter sju omskrivningar) utan också om att verket måste vara läsbart i original även idag. Den uppfattningen styrs av att grekiska är mitt modersmål och jag skulle föredra att läsa ett verk på renodlat antik grekiska, medeltidsgrekiska eller nygrekiska framför att kämpa mig igenom en sådan tröttsam blandning som Kazantzakis verk utgör. Utan tvivel är Kazantzakis en mästare i att skapa underbara sammansatta ord (Sköna Helena är "skumtvättad", "vidjesmärt", "roshälad" och med "liljeansikte", och havets horisont liknar han vid "havsögonbryn"). Sedan tänker jag också att om han inte skrev på det viset skulle han inte utmärka sig på samma sätt; en av verkets stora dygder är just hans ojämförliga stil.

Det gör ingenting att mina argument inte biter på Nicola, jag inser ju att hans entusiasm och tålmod i samband med översättandet är intimt förknippade med författarens språkbruk.

För att vila ögonen tittar jag ut genom fönstret, mot muren, trädgården i huset mitt emot eller de änglalika tulpanerna, en present från Göran, eftersom jag tog hand om hans så länge han var bortrest. Jag brukar vakna vid femtiden eller något senare, men alltid innan ljuset kommer. Det är en tid på dygnet som jag är förtjust i, särskilt på en plats som den här med absolut tystnad och utan annan belysning än den som syns i de orkidéprydda fönstren. Efter middagen händer det ibland att

jag följer med Viktoria och Ljuba på en promenad längs stranden och vidare bort till Almedalbiblioteket innan solen går ner. Vi tar oss förbi de sagoaktiga trähusen på Nygatan, kyrkoruinerna, mellan målade postlådor som jag fotograferar då ingen är den andra lik. Ett mikroskopiskt ljusblått fönster med staplade vinkorkar dyker upp på vår väg, liksom grindstolpar, bänkar och sopkorgar dekorerade med tappade vantar, som förbipasserande har lagt dit i tron att ägaren en dag ska hitta tillbaka till dem.

Utöver de ovärderliga bilderna som jag tog vara på, njöt jag av samtalen med vännerna jag lärde känna på centret. Alla dessa olika människor. Marius från Vilnius, Viktoria och Göran från Sverige, Ljuba från Minsk, italienaren Nicola, Marin från Estland – under arbetspauserna träffades de alla i köksklubben där de mest fantastiska diskussioner inleddes, till en soppa, en köttgryta, en flaska vin eller bara glass och stora mängder kaffe.

En scen minns jag särskilt. På Europakartan ovanför matbordet pekar vi ut länderna varifrån vi kommer. Obetydliga prickar i ett panorama av namn, ett nystan av konsonanter och vokaler medan våra födelseorter flimrar som självlysande insekter. Det handlar om platser som man kanske aldrig kommer att besöka i sitt liv. Eller som någon gång, av en än så länge okänd orsak kommer att få betydelse. Det är obegripligt hur lätt alla avstånd suddas ut mellan oss, på en geografisk karta i Centrets kök, på en ö i Östersjön.

Visby. Ett avlägset litet sken som förstärks okontrollerat när man lämnat det.

MARIA FRANGOULI

NICOLA CROCETTI (Patras, 1940) föddes i Grekland men växte upp och studerade litteratur i Florens. Han bor i Milano där han 1981 startade Crocetti Editore, ett litet förlag specialiserat på modern grekisk litteratur och samtida poesi. Han driver också poesitidskriften *Poesia* som kommer ut månadsvis sedan 1988. Nicola har översatt mer än 80 diktsamlingar (Kavafis, Ritsos, Elytis, Seferis) och flera romaner (Kazantzakis, Kallifatides). I tio år var han konstnärlig ledare för Parma Poesia Festival, med gäster som Derek Walcott och Tomas Tranströmer.

MARIA FRANGOULI (Samos, 1980) bor i Athen där hon har studerat arkeologi och konsthistoria. Hon arbetar som frilansredaktör och översättare för grekiska och italienska förlag och litteraturtidskrifter. Hon översätter från italienska, engelska och franska, bl a Amelia Rosselli, Attilio Bertolucci, Lalla Romano, Dino Buzzati, Pietro Citati, Claudio Magris, Guillaume Apollinaire och Francis Poulenc.

ÖFÖC – ÖSTERSJÖNS FÖRFATTAR- OCH ÖVERSÄTTARCENTRUM eller Baltic Centre for Writers and Translators (BCWT) är ett internationellt centrum för professionella författare och översättare från i första hand Danmark, Estland, Finland, Island, Lettland, Litauen, Norge, Polen, Ryssland, Tyskland, Sverige. I mån av plats välkomnas också författare och översättare från andra länder.

ÖFÖC ligger innanför murarna i Visby på Gotland och invigdes 1993, som ett konkret resultat av den första stora författarkryssningen 1992, ”Baltic Waves”. 1996 upptogs centret officiellt under UNESCO’s beskydd och ingår även i det internationella nätverket av europeiska översättarcentra.

JAN HENRIK SWAHN har översatt texterna från grekiska.